

जिल्हा व सत्र न्यायालय, नांदेड.

नागरिकांची सनद

प्रस्तावना :-

नामदार उच्च न्यायालय मुंबईच्या अधिपत्याखाली व थेट नियंत्रणाखाली नांदेड जिल्हा न्यायिक विभागासाठी जिल्हा व सत्र न्यायालय, नांदेड कार्यरत आहे. जिल्हा व सत्र न्यायालयाचे मुख्य काम न्यायदानाचे आहे.

जिल्हा व सत्र न्यायालयाच्या कामाचे प्रामुख्याने दोन भाग पडतात. पहिला भाग हा न्यायिक कामाशी संबंधीत असून दुसरा भाग हा प्रशासकीय कामाशी संबंधीत आहे.

न्यायिक व प्रशासकीय ह्या दोन्ही शाखेवर प्रबंधक, जिल्हा व सत्र न्यायालय, नांदेड यांचे थेट नियंत्रण व पर्यवेक्षण असते. न्यायिक विभाग व प्रशासकीय विभाग ही दोन्ही कार्यासने अधीक्षक यांच्या थेट नियंत्रणाखाली कार्यरत आहेत.

न्यायिक विभागाच्या अधिनस्त काही उपविभाग असून त्या सर्व उपविभागांचे काम प्रामुख्याने न्यायिक स्वरूपाचे व न्यायदानाच्या कामात न्यायधीशांना आवश्यकतेनुसार व दिवाणी व फौजदारी मार्गदर्शक पुस्तिका आणि अन्य कायदे, नियमातील तरतूदीनुसार मदत करणे या स्वरूपाचे असते.

प्रशासकीय विभागाचे मुख्य काम न्यायदानाच्या कामाशी निगडित सर्व प्रकारच्या प्रशासकीय बाबींशी संबंधीत असते.

विभागांच्या कामाचा सविस्तर तपशील :

१. न्यायिक शाखा

(अ) मुख्य न्यायिक शाखा :-

जिल्हा व सत्र न्यायालय, नांदेड या कार्यालयाच्या मुख्य न्यायिक शाखेचे कामकाज अधीक्षक यांच्या नियंत्रणाखाली चालते. जिल्हा व सत्र न्यायालय, नांदेड येथे दाखल होणारी सर्व प्रकारची दिवाणी व फौजदारी प्रकरणे व अन्य न्यायिक व अर्धन्यायिक स्वरूपाची प्रकरणे न्यायिक विभागात स्विकारली जातात. अधीक्षक, न्यायिक विभाग, जिल्हा व सत्र न्यायालय, नांदेड हे न्यायालयात दाखल झालेल्या सर्व प्रकरणांची छाननी करतात, छाननीअंती दाखल होणारी प्रकरणे अधीक्षक यांच्या मार्फत संबंधीत दिवाणी व प्रकरणपरत्वे फौजदारी विभागात पुढील कार्यवाहीस्तव अग्रेषीत केली जातात. दाखल झालेल्या दिवाणी व फौजदारी प्रकरणात संबंधीत दिवाणी अथवा फौजदारी विभागाकडून सक्षम व प्राधिकृत न्यायिक अधिकाऱ्याकडून नोंदणीबाबत आदेश घेतला जाऊन सदर प्रकरणे प्रचलीत नियमानुसार विविध न्यायालयात सुनावणीसाठी व कायदानुसार निकाली काढण्यासाठी वर्ग केली जातात.

दाखल झालेल्या दिवाणी, फौजदारी अथवा प्रकरणपरत्वे अर्धन्यायिक स्वरूपाच्या प्रकरणांची (जसे:- मोटार अपघात दावा, भुसंपादन प्रकरण इत्यादींची) दिवाणी अथवा फौजदारी विभागात नोंद केली जाते. सदर विभाग हे वरिष्ठ लिपीकांच्या अधिनस्त काम करतात.

ब) अभिलेख विभाग :-

न्यायिक शाखेतर्गत अभिलेख शाखा देखील कार्यरत असते. जिल्हा व सत्र न्यायालयातील व तसेच नांदेड सत्र विभागातील निकाली प्रकरणे नोंदणीकृत केली जाऊन जिल्हा व सत्र न्यायालयाच्या मध्यवर्ती अभिलेख कक्षात दाखल केली जातात. दाखल केली गेलेली निकाली प्रकरणे अभिलेख कक्षात दिवाणी अथवा फौजदारी मार्गदर्शक पुस्तिकेतील तरतूदीनुसार विहित केलेल्या कालावधीसाठी जतन केली जातात.

निकाली व प्रलंबीत प्रकरणातील कागदपत्रांच्या प्रमाणीत प्रती देण्याचे व तसेच अपीलात दाखल करण्यात यावयाच्या प्रकरणातील पेपरबुकचे काम अभिलेख कक्षातर्गत आणि नक्कल विभागात केले जाते.

दिवाणी व फौजदारी मार्गदर्शक पुस्तिकेतील तरतूदीनुसार विहित केलेले शुल्क आकारून किंवा ज्या प्रकरणात निशुल्क प्रमाणीत प्रत देण्याची तरतूद आहे अशा प्रकरणात निशुल्क प्रमाणीत प्रती संबंधीतास उपलब्ध करून देण्याचे काम अभिलेख कक्षातर्गत नक्कल विभागात केले जाते.

निकाली प्रकरणातील संचिकाचा भागनिहाय जतन करण्याचा कालावधी संपल्यानंतर नष्ट करणे योग्य कागदपत्रे वर्गीकृत करून अशी कागदपत्रे (संचिकाचा भाग) विहित कालावधीनंतर नष्ट करण्याचे काम देखील अभिलेख कक्षातर्गत केले जाते.

संबंधीत पक्षकारांच्या विनंतीनुसार किंवा न्यायालयाच्या आदेशानुसार (प्रशासकीय अथवा न्यायिक) एका न्यायालयात दाखल असलेले प्रकरण दूसऱ्या न्यायालयात वर्ग करणे बाबत करावयाची कार्यवाही देखील प्रामुख्याने न्यायिक विभागातर्गत केली जाते. न्यायिक विभागात दाखल केलेल्या प्रकरणांची तपासणी व छाननी हे महत्वाचे व मुख्य काम आहे.

क) सांख्यिकी विभाग :-

आदरणीय उच्च न्यायालय अथवा शासन यांनी विहित केल्यानुसार न्यायालयातील प्रलंबीत अथवा निकाली प्रकरणाबाबत उच्च न्यायालयास विहित नियतकालिक विवरणपत्रे सादर करावयाचे काम देखील न्यायिक विभागातर्गत सांख्यिकी विभागात केले जाते.

ड) निरीक्षण विभाग :-

आदरणीय उच्च न्यायालयाच्या निर्देशानुसार नांदेड जिल्हा न्यायिक विभागात कार्यरत विविध न्यायालयाच्या वार्षिक तपासणीचे काम जिल्हा न्यायालयाच्या निरीक्षण शाखेतर्फे केले जाते.

२. प्रशासकीय विभाग :-

जिल्हा व सत्र न्यायालय, नांदेडच्या प्रशासकीय विभागाचे कामकाज अधीक्षक, प्रशासकीय विभाग यांच्या प्रत्यक्ष नियंत्रणाखाली केले जाते. प्रशासकीय विभागाच्या नियंत्रणाखाली खुद्द प्रशासकीय विभागाशिवाय रोख व वित्त विभाग, बांधकाम विभाग, संगणक विभाग इत्यादी विभाग कार्यरत आहेत.

अ) खुद्द प्रशासकीय विभाग :-

प्रमुख जिल्हा न्यायाधीश, नांदेड यांना सर्व प्रकारच्या प्रशासकीय कामात मदत करणे हे खुद्द प्रशासकीय विभागाचे काम असून या विभागाच्या अधिनस्त अन्य विभागातील कामकाजावर देखरेख व नियंत्रण करणे हे देखील काम प्रशासकीय विभागाच्या अखत्यारीत मोडते.

खुद्द प्रशासकीय विभागातर्गत कर्मचाऱ्यांची आस्थापना, वार्षिक सर्वसाधारण बदल्या, ज्येष्ठता सूची, अधिकारी व कर्मचारी यांच्या सेवा विषयक बाबी व अन्य तत्सम स्वरूपाची कामे पार पाडली जातात. अधीक्षक, प्रशासकीय विभाग यांच्या नियंत्रणाखाली रोख व वित्त विभाग देखील कार्यरत आहे.

ब) रोख व वित्त विभाग :-

न्यायालयातील रोख व वित्त विभागाचे मुख्य काम हे रोख रकमेशी संबंधीत व अधिकारी व कर्मचारी यांच्या सेवातिहास बाबतचे अभिलेख जतन करण्याचे असते.

न्यायालयात दाखल होणाऱ्या रकमा दोन प्रकारे वर्गीकृत केल्या जात असतात. पहिल्या भागात शासकीय रकमा तर दुसऱ्या भागात अशासकीय रकमांचा अंतर्भाव असतो. शासकीय रकमांमध्ये अधिकारी व कर्मचारी यांचे वेतन व भत्ते मुख्यत्वेकरून समाविष्ट असतात. दैनंदिन न्यायालयात कामकाजासाठी आवश्यक अन्य खर्चाच्या रकमांचा देखील जसे: विद्युत आकाराचे देयक, दुरध्वनी देयक, सर्व प्रकारचे कर, नळपट्टी, भाडे इत्यादी देखील शासकीय रकमात वर्गीकृत केल्या जाते. अशासकीय रकमांत पक्षकारामार्फत न्यायालयात दाखल केलेल्या विविध रकमांचा समावेश असतो, जसे पोटगीची रक्कम, हुकूमनाम्यातर्गत जमा केलेल्या रकमा, रोख प्रतीभूती इत्यादी. अधिकारी व कर्मचारी यांची सेवापुस्तके देखील रोख व वित्त विभागात जतन केली जातात.

अधिकारी व कर्मचारी यांच्या सेवानिवृत्ती विषयक प्रकरणांचा देखील रोख व वित्त विभागाच्या कामांत अंतर्भाव आहे.

नांदेड जिल्हा न्यायिक विभागातर्गत कार्यरत विविध कार्यालयातील विविध बाबी बाबत सादर केलेल्या देयकांवर अनुदान मंजूर करणे व त्यानुषंगाने शासकीय अनुदानाची मागणी करणे कामी अंदाजपत्रके तयार करणे व खर्चाचे वार्षिक अंदाजपत्रक तयार करणे इत्यादी कामे देखील वित्त विभागाच्या अखत्यारीत मोडतात.

क) बांधकाम विभाग :-

नांदेड जिल्हा न्यायिक विभागातील सर्व मुळ बांधकामे व अस्तित्वातील बांधकामांची दुरुस्ती बाबतील सर्व प्रकरणे जिल्हा न्यायालयाच्या बांधकाम विभागामार्फत हाताळली जातात. नवीन ईमारतीसाठी जागेची उपलब्धता पाहणे, नवीन ईमारतीसाठी विहित कार्यपध्दतीचा अवलंब करून सार्वजनीक बांधकाम विभागाकडून नकाशा, अंदाजपत्रके तयार करून घेऊन आदरणीय उच्च न्यायालयास सादर करणे व अनुषंगीक कामे बांधकाम विभागात केली जातात. न्यायिक अधिकारी व कर्मचारी यांना शासकीय निवासस्थान उपलब्ध करून देण्याचे काम देखील या विभागात मोडते.

ड) संगणक विभाग :-

जिल्हा व सत्र न्यायालय, नांदेड व नांदेड न्यायिक विभागातील सर्व न्यायालयाच्या झालेल्या/ होत असलेल्या संगणकीकरणाबाबत सर्व कामे, संगणक परीचलनासाठी संबंधीत सर्व बाबीं जिल्हा न्यायालयाच्या संगणक विभागामार्फत केली जातात. सदर कामामध्ये आदरणीय उच्च न्यायालय, राज्यातील व जिल्हयातील अन्य सर्व न्यायालये, जिल्हयातील अन्य कार्यालये व कारागृहे यांच्याशी दृकश्राव्य माध्यमाद्वारे संपर्क साधणे इत्यादी देखील काम संगणक विभागाच्या अखत्यारित आहे.

संकीर्ण :-

१. नांदेड जिल्हा न्यायिक विभागात नांदेड शिवाय बिलोली, मुखेड, कंधार, भोकर येथे स्वतंत्र सत्र विभाग कार्यरत असून या प्रत्येक सत्र विभागासाठी जिल्हा न्यायाधीश व अतिरीक्त सत्र न्यायाधीश संवर्गीय न्यायिक अधिकारी नियुक्त आहेत.

२. जिल्हा व सत्र न्यायाधीश, नांदेड यांना प्रशासकीय कामात सहाय्य करण्यासाठी न्यायालय व्यवस्थापक हे पद निर्माण केले गेले असून माननीय उच्च न्यायालयाने निर्देशित केल्यानुसार विविध प्रकल्पांची अंमलबजावणी व निर्देशलेली अन्य प्रशासकीय कामे यामध्ये प्रमुख जिल्हा न्यायाधीशांना न्यायालय व्यवस्थापक हे सहाय्य करत असतात.

३. जिल्हा न्यायालयाच्या न्यायिक व प्रशासकीय दोन्ही विभागांचे कामकाज प्रबंधक, जिल्हा न्यायालय, नांदेड यांच्या सर्वकष नियंत्रणाखाली पार पाडले जाते. या प्रशासकीय कामांशिवाय प्रबंधक, जिल्हा न्यायालय, नांदेड हे माहितीचा अधिकार, अधिनीयम, २००५ अंतर्गत जन माहिती अधिकारी म्हणून नियुक्त आहे. जिल्हा न्यायाधीश-१ नांदेड हे माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अंतर्गत प्रथम अपिलीय अधिकारी म्हणून नियुक्त आहेत.

४. माननीय सर्वोच्च न्यायालय व उच्च न्यायालयाच्या निर्देशानुसार पर्यायी वाद निवारण केंद्र म्हणून जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरण, नांदेड हे कार्यालय देखील जिल्हा व सत्र न्यायालयाच्या अधिनस्त कार्यरत आहे. गरजूंना विधी विषयक सहाय्य मिळवून देणेकामी आवश्यक ती सर्व मदत करणे हे काम देखील जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरण या कार्यालयामार्फत पार पाडले जाते. जनसामान्यांमध्ये कायदे व कायद्यांतील तरतुदीं अन्य बाबींची

माहिती देण्यासाठी वेळोवेळी कायदे विषयक सहाय्य, सल्ला, शिबीरांचे आयोजन करणे, लोकन्यायालय आयोजित करणे इत्यादी कामे देखील जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरणामार्फत पार पाडली जातात. वरिष्ठ स्तर, दिवाणी न्यायाधीश संवर्गातील एक न्यायिक अधिकारी सचिव, जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरण म्हणून नियुक्त असून प्रमुख जिल्हा न्यायाधीश, नांदेड हे जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरणाचे पदसिध्द अध्यक्ष म्हणून नियुक्त आहेत.

8/11/2021

(श्रीराज रा. जगताप)
प्रमुख जिल्हा न्यायाधीश, नांदेड.

जिल्हा न्यायालय, नांदेड.